

Capitolul I

Conceptul de securitate

Secțiunea 1. Emergență, definiție și clarificări terminologice

§1. Teorii și curente de analiză

Perspectiva teoretică asupra conceptului de securitate a fost sinuoasă, acest fenomen fiind determinat de evoluția percepțiilor privind obiectul de referință, dimensiunile și conținutul securității. În ciuda importanței sale incontestabile studiul critic asupra securității a apărut relativ târziu, după a doua mare conflagrație mondială, impunându-se în deceniile următoare în teoria relațiilor internaționale^[1]. Momentul primar se apreciază a fi semnarea, în anul 1947, a Legii privind securitatea națională (*National Security Act*) de către președintele american Harry S. Truman^[2]. Conform explicațiilor oferite Congresului de către James V. Forrestal obiectivul acestei legi a fost acela de a permite coordonarea forțelor armate (navale, de aer și de uscat), de a articula politica externă cu politica internă și a de integra economia civilă cu imperativele militare. Tot în cadrul acestor obiective se situa și acela „de a permite un progres constant în domeniul cercetării și al științei aplicate”^[3]. Se observă astfel o primă schimbare de paradigmă asupra securității naționale în cadrul căreia, deși elementul militar rămâne predominant, sunt evidente și alte aspecte de natură politică, economică sau socială.

În perioada Războiului Rece strategia descurajării nucleare și factorul ideologic specific sistemului bipolar au fost principalele componente în construcția noțiunii de securitate națională. Viziunea realistă

[1] Constantin Hlihor, *Politica de securitate în mediul internațional*, vol. I, *Domeniul energetic*, Institutul European, Iași, 2008, p. 33.

[2] Ion Busuioc, Ștefan Dogaru, Cezar Peța, Daniel Stanciu, Gheorghe Lupescu, *Securitatea națională, Prezent și perspective*, Ed. SITECH, Craiova, 2010, p. 15.

[3] Armand Mattelart, *La globalisation de la surveillance. Aux origines de l'ordre sécuritaire*, La Découverte, Paris, 2007, pp. 64-65.

asupra securității, în abordarea sa clasică^[1], a dezvoltat o teorie în care lumea este împărțită în state care luptă pentru supraviețuire și putere. Obiectul de referință al securității este statul și el este dator să-și asigure supraviețuirea și celelalte valori cardinale, în primul rând, prin folosirea instrumentului militar^[2]. În acest fel se ajunge la o veritabilă „dilemă a securității”. Această noțiune, teoretizată pentru prima dată de John H. Herz în studiul *Idealist Internationalism and the Security Dilemma* (1950), se fundamentează pe ideea că încercarea statelor de a-și asigura propriile nevoi de securitate duce la creșterea insecurității altor state, deoarece acestea din urmă pot interpreta orice măsură defensivă ca fiind potențial amenințătoare^[3].

Una din definițiile clasice a securității din perspectivă realistă este aceea a lui Arnold Wolfers conform căreia „în sens obiectiv, securitatea măsoară absența amenințărilor la adresa valorilor dobândite, iar în sens subiectiv, absența fricii că aceste valori pot fi atacate”^[4]. Același autor consideră însă securitatea ca fiind un „simbol ambiguu”, această stare fiind determinată de posibilitatea ca această noțiune să nu aibă nici un înțeles concret^[5].

^[1] Teoriile realiste asupra securității sunt complexe și cuprind trei mari curente: realismul clasic axat pe lupta pentru supraviețuire a statului într-un context anarhic (Hans Morgenthau, E.H. Carr, John Mearsheimer); realismul structural orientat spre analiza modului cum echilibrul de forțe determină stabilitatea sau instabilitatea sistemului (Raymond Aron, Kenneth Waltz, Jack Snyder, Barry Posen); neo-realismul bazat pe ideea cooperării între state ca element necesar diminuării riscurilor de securitate generate de un context internațional anarhic (Hedley Bull, John Vincent, Charles Glaser, Joseph Grieco). A se vedea Léon Koungou, *Défense et sécurité nationale en mouvement. Dynamiques des réformes, mutations institutionnelles en Afrique subsaharienne*, L'Harmattan, Paris, 2010, p. 23.

^[2] Radu-Sebastian Ungureanu, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale. Crizele din Europa de Sud-Est în anii '90*, Prefață de Andrei Miroiu, Ed. Polirom, Iași, 2010, p. 16.

^[3] Costică Țenu, Gheorghe Deaconu (coord.), *Dimensiunea militară a securității*, Ed. Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2009, p. 15; Neculai Stoina, Alexandru Baboș, Benoni Sfârlog, *Studii privind problematica securității contemporane*, Ed. Academiei Forțelor Terestre, Sibiu, 2006, p. 33.

^[4] A. Wolfers, *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1962, p. 150 *apud* Cristian Jura, *Securitatea statelor, Privire specială asupra minorităților*, Ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 9.

^[5] Ion Busuioc, Ștefan Dogaru, Cezar Peța, Daniel Stanciu, Gheorghe Lupescu, *op. cit.*, p. 18.

În deceniul opt al secolului trecut au apărut studii de securitate care au generat o altă perspectivă asupra conceptului de securitate națională. Autori precum Immanuel Walerstein, John Meyer sau Albert Bergesen au evidențiat importanța combinării analizei puterii și a bunăstării cu aceea a elementelor culturale și de suveranitate ale statului^[1]. Robert Jervis a subliniat interdependența relațiilor de securitate, a lansat ideea de „regimuri de securitate” și a introdus în cercetare nivelul de analiză sistemic^[2].

Redefinirea conceptului de securitate a fost impusă însă de către Barry Buzan și de către colaboratorii săi reuniți în cadrul Centrului de la Copenhaga pentru cercetare în domeniul păcii și conflictelor. În esență, deși nu abandonează definitiv matricea realistă de înțelegere a securității, Barry Buzan propune o altă perspectivă asupra acestui concept, în cadrul căreia statul nu mai este privit drept singurul obiect de referință al securității. Dimensiunea militară își pierde caracterul absolut și sunt identificate alte dimensiuni ale conceptului de securitate, fiecare cu un obiect de referință diferit. Astfel, alături de dimensiunea militară, care rămâne totuși segmentul preponderent al securității și continuă să aibă ca obiect de referință statul, sunt reținute și următoarele: dimensiunea economică, având ca obiect de referință economia națională; dimensiunea politică, cu privire la regim sau la principiul constitutiv al statului; dimensiunea societală, cu relevanță în materia identității comunităților; dimensiunea mediului ce reține ca obiect de referință mediul înconjurător^[3].

Această nouă perspectivă asupra securității a devenit treptat dominantă în cadrul școlilor și curentelor de analiză asupra securității, generând o veritabilă schimbare de paradigmă. Ea a fost potențată de destrămarea agendei centrale politico-militară, cuplată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, fenomen generat de slăbiciunile structurale socio-economice și nu de un deficit de forță militară^[4]. Disputa dintre reprezentanții neo-realismului și cei ai neo-liberalismului a dat câștig de cauză acestora

[1] Alexandra Sarcinschi, *Elemente noi în studiul securității naționale și internaționale*, Ed. Universității Naționale de Apărare, București, 2005, p. 7.

[2] Vasile Eftimie, *Securitatea națională – o abordare comprehensivă*, în Cristian Troncotă (coord.), *Neliniștile insecurității*, Ed. Tritonic, București, 2005, p. 387.

[3] Radu-Sebastian Ungureanu, *op. cit.*, p. 20.

[4] Tim Bird, Stuart Croft, *Școala de la Copenhaga și Securitatea Europeană*, în Veaceslav Berbeca ș.a., *Studii de securitate*, Ed. Cavallioti, București, 2005, p. 13.

din urmă. Paradigma neo-liberală cunoaște trei abordări distincte (inter-naționalismul neo-liberal, neo-idealismul și instituționalismul neo-liberal), dar în esență privește democrația și cooperarea între state drept factorii potențatori în asigurarea unui mediu de securitate^[1].

Pe fundalul încetării Războiului Rece și diminuării folosirii forței în rezolvarea diferendelor dintre state, asigurarea securității a încetat să mai fie o problemă exclusiv militară, optându-se pentru o abordare graduală a aspectelor non-militare ale acesteia^[2]. Mediul internațional de securitate a cunoscut mutații semnificative (trecerea de la sistem de securitate unipolar; creșterea importanței unor actori non-statali de securitate; apariția multor state independente, dar vulnerabile politic, militar și economic; amplificarea fenomenului de globalizare în toate domeniile, inclusiv în cel al securității; apariția și dezvoltarea unor tehnologii avansate care au schimbat fizionomia acțiunilor militare; diversificarea cauzelor, formelor și modului de evoluție a conflictelor)^[3], cu un impact major în edificarea unei alte paradigme de securitate.

În noile condiții geostrategice nivelul de analiză al securității a devenit în mod predominant regional, operaționalizându-se noțiunea de *complex de securitate*^[4]. Acesta a fost definit ca un grup de state ale cărui prime preocupări de securitate reprezintă un liant, astfel încât securitățile naționale nu mai pot fi luate în considerare în mod separat. De cele mai multe ori, factorul principal care determină configurația unui complex este un nivel ridicat al amenințării^[5].

Procesul accelerat al globalizării a impus reconceptualizări semnificative în domeniul suveranității și al rolului statului în planul relațiilor

[1] Bogdan Sgârțu, *De la „M’Aider” la „Mayday”, Impactul globalizării asupra securității naționale*, Ed. Tritonic, București, 2007, pp. 80-82.

[2] Simona Frolu, *Securitatea națională în geopolitica integrării*, Ed. Militară, București, 2010, p. 19.

[3] Stan Petrescu, *Amenințări primare, Terorism. State la răscruce. Conflicte locale și regionale. Sărăcie și migrație ilegală*, Ed. Militară, București, 2008, pp. 27-28.

[4] Noțiunea de „complex de securitate” a fost introdusă de Barry Buzan în anul 1988 într-o analiză pe care a realizat-o cu privire la dimensiunile securității în sud-estul Asiei (Vasile Eftimie, *op. cit.*, pp. 388-389).

[5] Mircea-Dănuț Chiriac, *Complexul european de securitate*, în Ion Irimia, Gheorghe Balaban, Liviu Deac (coord.), *Actualitate și perspective în dezvoltarea științei militare, I. Securitate și apărare națională. Securitatea națională a României și securitatea europeană*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, București, 2003, p. 132.

internaționale prin creșterea importanței actorilor non-statali^[1]. Specialiștii în problematica securității s-au orientat spre teoretizarea altor obiecte de referință și spre analiza amenințărilor de natură non-militară^[2]. Imaginea generală este aceea a unei lărgiri semnificative a ariei de interes în analiza riscurilor și amenințărilor de securitate ca o consecință a vastului proces de prefacere și restructurare a modelului de definire a securității^[3].

A fost promovată noțiunea de *securitate comprehensivă* prin care se insistă asupra faptului că analizele securității naționale trebuie să includă toate aspectele relevante, precum securitatea economică, securitatea energetică, securitatea mediului, securitatea umană și securitatea socială^[4]. Elementul central al acestor analize trebuie să-l reprezinte identificarea și contracararea amenințărilor care se înscriu în următoarele categorii: amenințări politice (instabilitate politică internă, eșecul statului, terorism, abuzurile asupra drepturilor omului); amenințări economice (sărăcia, creșterea diferenței dintre țările sărace și cele bogate, crizele financiare internaționale); amenințările mediului (dezastrul nuclear, schimbările ecologice globale, degradarea mediului înconjurător, lipsa hranei și a celorlalte resurse); amenințări sociale (conflicte dintre majoritate și minoritate, suprapopularea, crima organizată, traficul de droguri transfrontalier, comerțul ilegal, imigrația masivă necontrolată, epidemiile)^[5].

Extinderea agendei de securitate a avut drept consecință imediată și amplificarea interesului față de noțiunea de *securitate umană*. Securitatea umană (sau securitatea cetățenilor cum este denumită de unii autori) consideră individul ca fiind principalul obiect de referință al securității, valorificând o serie de aspecte fundamentale pentru starea unei națiuni, precum solidaritatea socială, echilibrul demografic, impactul

[1] Daniela Braun, *Securitate și apărare. Prezent și perspective*, în Ion Irimia, Gheorghe Balaban, Liviu Deac (coord.), *op. cit.*, p. 177.

[2] Tim Bird, Stuart Croft, *op. cit.*, p. 13.

[3] Iuliana-Simona Țuțuianu, *Apusul Westphaliei? Statul național în sistemul relațiilor internaționale în anii post-Război Rece*, Ed. Militară, București, 2001, p. 93.

[4] Ideea securității comprehensive a fost folosit pentru prima dată de premierul japonez Masayoshi Hira, ulterior fiind preluată în cadrul unor organizații regionale precum Asociația Națiunilor Asiei de Sud-Est și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (Paul Robinson, *op. cit.*, pp. 198-199; Cristian Jura, *op. cit.*, p. 11).

[5] Vasile Eftimie, *op. cit.*, p. 392.

migrațiilor sau al urbanizării^[1]. Ideea securității umane a fost promovată pentru prima dată în Raportul Dezvoltării Umane din 1994 al Programului de Dezvoltare al Națiunilor Unite care reține două înțelesuri principale ale acestei noțiuni: siguranța față de amenințări cronice, precum foamea, bolile și constrângerea și, respectiv, protecția față de modificările bruște în modelele vieții cotidiene^[2]. De asemenea, sunt identificate șapte elemente centrale care dau substanță securității umane: securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea sănătății, securitatea mediului, securitatea personală, securitatea comunității și securitatea politică^[3].

Teoreticienii securității umane susțin că omul trebuie protejat de orice amenințare, violentă sau nonviolentă, astfel că principala preocupare a statului trebuie să fie garantarea drepturilor fundamentale ale omului, dezvoltarea economică, finanțarea și încurajarea educației și a serviciilor de sănătate^[4]. În această perspectivă se valorifică dimensiunea morală a securității, în cadrul căreia prioritățile esențiale ale statului sunt apărarea drepturilor omului și răspândirea democrației^[5]. Riscurile majore pentru securitatea umană nu mai sunt preponderent militare, ci sunt „distribuite”, în sensul că poate exista o situație de incertitudine crescută în care agresorul și ținta nu pot fi determinați cu precizie, iar planificarea riguroasă nu este posibilă din cauza deficitului de informație^[6]. Securitatea umană este o parte a dezvoltării umane și se fundamentează pe o serie de principii fundamentale care o diferențiază de celelalte abordări ale securității și dezvoltării, precum: supremația drepturilor omului, legitimitatea autorității politice, acțiunea multilaterală, abordarea graduală a politicilor de securitate, focusul regional asupra situațiilor de insecuritate^[7].

^[1] George Cristian Maior, *Cunoașterea strategică în era globalizării*, în George Cristian Maior (coord.), *Un război al minții. Intelligence, servicii de informații și cunoaștere strategică în secolul XXI*, Ed. RAO, București, 2010, p. 35.

^[2] Silviu Nate, *O analiză a tendințelor în managementul de securitate națională*, în Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 368.

^[3] Mary Kaldor, *Securitatea umană, Reflecții asupra globalizării și intervenției*, Traducere de Monica Andriescu, Ana-maria Butiurcă, Andrei Aronet, Ed. CA Publishing, Cluj-Napoca, 2010, p. 214.

^[4] Paul Robinson, *op. cit.*, pp. 205-206.

^[5] Loredana Nastasia Pop, *Statul și interdependențele globale*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 80.

^[6] Viorel Mihăilă, *Identitatea națională, identitate europeană. Simboluri și confruntări*, Ed. Militară, București, 2009, p. 53.

^[7] Mary Kaldor, *op. cit.*, pp. 217-223.

În ultimele două decenii a câștigat conținut noțiunea de *securitate societală*, definită de către Ole Waever ca fiind „abilitatea unei societăți de a-și menține caracteristicile esențiale în condiții des schimbătoare și sub imperiul unor amenințări certe sau posibile”^[1]. Obiectul de referință pentru procesul de securitizare în acest domeniu îl reprezintă identitatea colectivă, acesta fiind elementul fundamental care asigură supraviețuirea oricărei societăți. De menționat că identitatea nu este un element abstract, ci este o realitate auto-construită aflată în permanentă evoluție în jurul unor valori și simboluri centrale^[2].

Principalele amenințări la adresa securității societale au fost reținute ca fiind următoarele: anihilarea modului de viață specific unei comunități, interzicerea posibilității de exprimare culturală, limitările dreptului de folosire a limbii materne sau a religiei poprii, ocuparea unui teritoriu cu o semnificație istorică sau culturală pentru o anumită comunitate^[3]. Vulnerabilitățile, riscurile și amenințările de natură societală au implicații în planul modelului valoric național a cărui securizare asigură stabilitatea întregii structuri de securitate a națiunii. Au fost identificate două posibile surse de insecurizare a modelului valoric: degradarea valorilor naționale cu impact direct asupra identității naționale și, respectiv, alterarea limbii unei națiuni ca principală modalitate de a reflecta valoarea^[4].

Ca un reflex al conceptualizării securității în jurul individului a fost dezvoltată noțiunea de *securitate prin cooperare*. Aceasta presupune un sistem de structuri și relații internaționale specific statelor democratice care formează o conexiune de alianțe și instituții oficiale sau neoficiale, caracterizate prin valori comune, cooperare economică, politică și militară, cu obiective strategice care urmăresc stabilitatea lumii contemporane^[5]. Obiectivele securității naționale sunt asigurate prin acțiunea concentrică a patru factori: promovarea și protejarea drepturilor omului în interiorul comunității (*securitatea individuală*); menținerea păcii și stabilității în interiorul granițelor comunității respective de state (*secu-*

[1] *Apud* Costică Țenu, Gheorghe Deaconu (coord.), *op. cit.*, p. 48.

[2] Sandra Dungaci, *Securitatea politică și securitatea societală. Securitatea dincoace și dincolo de granițele statului*, în Veaceslav Berbeca ș.a., *op. cit.*, p. 152.

[3] *Idem*, p. 153.

[4] Mălina Ciocea, *Securitatea culturală. Dilema identității în lumea globală*, Ed. Tritonic, București, 2009, pp. 161-163.

[5] Constantin Manolache, *România și securitatea prin cooperare cu organizațiile internaționale*, în Ion Irimia, Gheorghe Balaban, Liviu Deac (coord.), *op. cit.*, p. 247.

ritatea colectivă); protejarea împotriva unei agresiuni externe (*apărarea colectivă*); promovarea activă a stabilității în zone de conflict sau potențial conflictogene (*promovarea stabilității*)^[1].

Prin conținutul său securitatea prin cooperare este complementară conceptului de *securitate prin democrație*, care a fost elaborat la summit-ul de la Viena din anul 1993 al Consiliului Europei. Aceasta din urmă se fundamentează pe două elemente. Primul îl reprezintă democrația parlamentară care asigură existența unei economii de piață funcțională, indivizibilitatea și universalitatea drepturilor omului, precum și funcționarea eficientă a statului de drept. Al doilea element este cooperarea europeană care presupune acțiuni unitare pentru prevenirea conflictelor, identificarea de soluții comune la probleme europene comune și valorificarea comună a tezaurului cultural european^[2].

Procesul evolutiv al conceptului de securitate nu s-a încheiat, el fiind augmentat de provocările globalizării, precum și de caracterul amenințător al unor fenomene în continuă dezvoltare: terorismul cu multiplele sale forme^[3]; proliferarea armelor de distrugere în masă; corupția^[4]; crima organizată; traficul ilegal de persoane, de arme sau de droguri; migrația ilegală; conflicte etnice și religioase^[5]; insecuritatea granițelor; comportamentul imprevizibil al statelor falimentare^[6]. Au

[1] Viorel Mihăilă, *op. cit.*, pp. 55-56.

[2] Constantin Manolache, *op. cit.*, p. 262.

[3] Pentru o clasificare a terorismului în analiza unor instituții și a doctrinei de specialitate a se vedea Gabriel Toma, *Terorismul internațional, Reacții ale actorilor regionali și globali*, Prefață de Teodor Frunzeti, Institutul European, Iași, 2013, pp. 48-53. În studiile actuale asupra terorismului s-a conturat noțiunea unui „nou terorism” cu următoarele particularități: folosirea noilor tehnologii de comunicație în scopul răspândirii celulelor la nivel global; specularea factorului religios ca principiu de organizare ce întărește coeziunea rețelelor teroriste; autogenerarea celulelor în absența unui lider unic (David Wright-Neville, *Dicționar de terorism*, Traducere de Sorina Pricop, Ed. CA Publishing, Cluj-Napoca, 2010, p. 231).

[4] Marian Lazăr, *Corupția – risc major la adresa securității naționale*, Cristian Troncotă (coord.), *op. cit.*, pp. 197-198.

[5] Pentru rolul religiei în sistemul actual de securitate a se vedea Constantin Țanu, *Biserica și dimensiunea socială a securității*, Cuvânt înainte de Teodor Frunzeti, Ed. Institutul European, Iași, 2012, pp. 187-286.

[6] Într-o abordare generală se apreciază că statele falimentare (sau eșuate) sunt acelea în care guvernul nu mai are control asupra teritoriului său, nu mai deține monopolul de exercitare legitimă a forței și nu mai are autoritatea de a furniza servicii publice (Stan Petrescu, *op. cit.*, p. 328).